

ПРИДЕСНЯНСЬКА КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

СВІТЛО І ТІНІ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Належне місце серед новітніх навчальних посібників з історії України посяде книга кандидата історичних наук, доцента Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя О. Д. Бойка — «Історія України у ХХ столітті» (Ніжин, 1994). Широка палітра інформаційного матеріалу, стислість і лаконічність викладу, чіткість аналітичних висновків, композиційна компактність фактів, явищ і подій роблять книгу цікавою і доступною для сприйняття. Лейтмотивом посібника є державницька концепція і визначена автором схема: від формального статусу самостійної держави, якою була радянська Україна на початку 20-х років, — до її інкорпорації в тоталітарну систему СРСР і прорив до незалежності і суверенітету в сучасну добу. Тому особливої ваги ця робота набуває в умовах державотворення та культурно-національного відродження України. Адже впродовж багатьох століть Україна в особі її кращих представників виборювала, здобувала і в силу різних обставин втрачала свою державність.

Становлення державності українського народу — це довгий і повільний історичний процес, що має свої періоди. Цими періодами були: Київська Русь, Галицько-Волинська держава, Запорізька Січ — «перша християнська республіка» та козацько-гетьманська держава, започаткування власної державності в Українській Народній Республіці, розвиток цієї традиції на початку радянської влади та поступове обмеження і втрата незалежності УРСР у складі СРСР.

Аналіз уроків історичного досвіду потрібен для усвідомлення суспільних та культурологічних процесів, що привели до створення Української Держави. Заради майбутнього — в минуле, де воно пізнане, перебіває на добро і зло, в ньому нам легко знайти живицю нашого поступу і духу. Що із залишеної попередніми поколіннями спадщини слід приймати, берегти і розвивати, а від чого слід відмовитися?

У навчальному посібнику «Історія України у ХХ столітті» висвітлюється історія України у суперечливий і драматичний період — від 20-х років ХХ століття до нашого часу. Історія нашої країни подається у контексті історичного розвитку тих держав, до складу яких тривалий час входили українські землі, — СРСР, Польщі, Румунії, Чехословаччини. Автор зосереджує увагу на викладі суті, причин, тенденцій, характерних рис, особливостей, наслідків для українців тих історичних процесів та явищ, що мали місце в житті цих країн. У посібнику висвітлено ряд проблем, які з недостатньою повнотою розкриті у навчальній літературі (голод 1921 — 1923 рр., здійснення політики коренізації, західно-українські землі в 20 — 30-х рр., «українське питання» напередодні та уроки другої світової війни тощо.) Зважено, об'єктивно, помірковано, не орієнтуючись на ті чи інші погляди і сили, а виявляючи себе історико-діалектиком, з наукових позицій О. Д. Бойко висвітлює історію

злетів і падінь, перемог і поразок нашого народу. У книзі з'ясовані суть та характерні ознаки тоталітарної системи СРСР, їх вияв у репресивній політиці на Україні, нехтуванні норм моралі, людської гідності, національної честі. Автору вдалося подолати догматизм і консерватизм, які були притаманні радянській історіографії, що не помічала реальної дійсності.

Принципово важливе значення має з'ясування в посібнику культурологічних питань, пов'язаних з різними періодами духовного життя України. Так, логічно-доказово показано, що характерними рисами духовного життя суспільства в 20 — 30-ті роки був суперечливий і неоднозначний процес: «з одного боку — новаторство і пошук, ламання стереотипів, залучення широких народних мас до надбань і продукувань культури, але з іншого боку — уніфікація, централізація, тотальна ідеологізація, певне зниження рівня культури» за рахунок псевдонародності та переваги кількісних показників над якісними. Ідеологічні атаки сталінізму на українську інтелігенцію посилились і розширились у повоєнний час. Книга О. Д. Бойка містить яскраві та вражаючі факти кампаній по звинуваченню інтелігенції в «націоналізмі», «космополітизмі» та «низькопоклонстві» перед Заходом. У посібнику розкрито процес подальшого визволення культури і духовного життя з-під преси сталінізму, що сприяло громадському пробудженню і національному відродженню. Однак рецедиви сталінізму продовжувалися, ідеологічний диктат гальмував розвиток духовного життя суспільства.

Для рецензованого посібника характерні цікава сучасна композиція, широке зіставлення альтернативних точок зору, аргументоване обґрунтування авторської позиції, уникнення форми подачі матеріалу за принципом «істини в останній інстанції». Так, автор вдається до дискусійного характеру постановки питання «Возз'єднання, анексія, інкорпорація?» щодо долі західноукраїнських земель на початку другої світової війни.

Слід відзначити, що книга написана на широкому колі джерел минулої, новітньої вітчизняної, української та зарубіжної історіографії. Зовнішнє оформлення посібника та вдало підібрані фотоілюстрації відповідають змістові книги про світло і тіні історії України.

Попри всі позитивні моменти, слід відзначити, що доцільно було б у посібнику дати політичні портрети, виділити мотиви дій тих чи інших партійних діячів та морально-психологічний стан людей, завдяки яким творилася історія. Зокрема, варто було б показати трагізм того покоління свідомої української молоді, яке сформувалося наприкінці 30-х років в УРСР і бачило жах сталінської дійсності. Ця молода плеяда з початком війни волею історії опинилася перед жорстоким вибором: із Сталіним проти Гітлера, чи з Гітлером проти Сталіна, — але не прийнявши цього вибору, болісно шукала власної орієнтації. Одні знаходили шлях до українських національно-визвольних сил — ОУН—УПА (але в Східній Україні для цього було мало можливостей); другі намагалися використати умови окупації для якоїсь української громадсько-корисної діяльності (згодом вони були змушені тікати на Захід, або опинилися в сталінських таборах смерті); треті прилучалися до радянського підпілля, сподіваючись, що після визволення від фашизму внаслідок всенародного опору характер радянської системи зміниться. Однак переважна більшість свідомо виступила на захист рідної землі, перетворивши війну у Вітчизняну. На наш погляд, така оцінка необхідна як для об'єктивного висвітлення подій в період війни, так і для злагоди та формування у молоді почуття патріотизму і шанобливого ставлення до старших поколінь. Доцільно, на нашу думку, висвітлити питання щодо утворення в 1921 році Кримської АСРР, оскільки історія її підпорядку-

вання нагадує нинішню ситуацію: повна автономія, «безпосереднє підпорядкування Москві» чи включення Криму до складу України.

Рецензована книга принесе користь усім, хто цікавиться історією України, а випускникам шкіл особливо, оскільки більшість відповідей на питання екзаменаційних білетів вони знайдуть у посібнику О. Д. Бойка.

Зміст книги підводить нас до висновку, що сьогоднішні проблеми України глибоко проросли в минулому і за чотири роки незалежності не набагато зміцнів наш «п'ємонт» і не ослабли «рідні вандей». До тих, хто гортатиме сторінки цього посібника, звертаємося з порадою: вникаймо в кожне слово нашої складної і героїчної історії, оцінімо здобутки синів і дочок України на шляху державотворення, зрозуміймо їх помилки і прорахунки, тоді ми глибше усвідомимо причини наших бід і в міру своїх сил і здібностей будемо творити цивілізовану, правову, демократичну Україну, в якій щасливо житимуть усі і кожний.

Ольга Ростовська,
Сергій Родін,
Ганна Іщенко.

ЛІТОПИС ПАРТИЗАНСЬКОЇ БОРОТЬБИ

«Настав час, коли кожний, не шкодуючи життя, повинен до кінця виконати священний обов'язок перед Батьківщиною, перед своїм народом». Ці рядки із звернення Президії Верховної Ради, Ради Народних Комісарів УРСР, ЦК КП(б)У від 6 липня 1941 р. до населення України у зв'язку з нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз не залишили нікого байдужим, збентежили душу, змусили кожну людину замислитися над тим, що діється, зробити свій вибір у тій небаченій за масштабами збройній боротьбі, яка охопила терени України. Сьогодні ми можемо відверто говорити, що зробити той вибір було нелегко, що морально-політична єдність радянського народу, про яку нещодавно так багато писалося, не була монолітною. Окремі групи і прошарки населення України у перші дні війни виявили вороже ставлення до радянської влади, не бажали відстоювати її зі зброєю в руках, пов'язували свої надії і майбутнє з перемогою Німеччини. І, як відомо, для такої позиції були підстави. Вони значною мірою пояснювались масовими репресіями, які чинив сталінський режим, беззаконням і свавіллям стосовно прав і свобод громадян.

Але, попри всі негаразди, переважна більшість населення України не хотіла бачити у нацистах своїх «визволителів», розглядала їх як загартників і поневолювачів. І треба прямо сказати, що фашистське військово-політичне керівництво цього очікувало, хоч і сподівалося на підтримку окремих верств населення. Але найбільші надії гітлерівці покладали на силу. З цього приводу в директивах військового командування Німеччини, виданих ще до початку війни, говорилося, що «активний чи пасивний опір цивільного населення слід придушувати в зародку найсуворішими заходами покарання», а «партизани підлягають безжалісному знищенню».

Вже в перші місяці війни на тимчасово окупованій території почав поступово розгортатися антифашистський рух опору, який викликав серйозне занепокоєння німецької влади. Саме за цих обставин 16 вересня 1941 р. шеф штабу Верховного головнокомандування німецьких збройних сил фельдмаршал В. Кейтель видав широковідомий наказ про придушення «комуністичного повстанського руху». Цей документ, беззастережно віддаючи першість у антифашистській збройній боротьбі кому-